

Верховний
Суд

Всеукраїнській семінар

«Основні помилки, допущені судами при розгляді
справ протягом правового 2024 року »

Петров Євген Вікторович
Суддя КЦС ВС

13 грудня 2024 року

Верховний
Суд

1. У спорах, що виникають із спадкових правовідносин

- **1 група. Не з'ясування всіх обставин справи.**
- Верховний Суд не погодився із постановою апеляційного суду і направляє справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, посилаючись на те, що
- апеляційний суд у силу своїх повноважень не сприяв всебічному і повному з'ясуванню обставин справи, не встановив коло спадкоємців після смерті спадкодавця та обставини прийняття чи неприйняття спадщини спадкоємцем першої черги, не з'ясував хто з спадкоємців і яким чином прийняв спадщину, дійшов передчасного висновку про залишення без змін рішення суду першої інстанції, яким відмовлено у задоволенні позову (приклад № 759/2572/23 (провадження № 61-9143св24))
- **2 група. Додатковий строк для прийняття спадщини.**
- Правила частини третьої статті 1272 ЦК України можуть бути застосовані за сукупності таких умов:
- 1) спадкоємець пропустив строк для прийняття спадщини;
- 2) у спадкоємця були перешкоди для подання заяви для прийняття спадщини;
- 3) ці обставини визнані судом поважними. Вирішуючи питання поважності причин пропуску шестимісячного строку, визначеного статтею 1270 ЦК України, для прийняття спадщини, суд має враховувати, що такі причини визначаються індивідуально в кожному конкретному випадку з огляду на обставини кожної справи (постанова ВС від 07.12.2023 у справі № 548/2415/21, Постанова ВП ВС від 26.06.2024 у справі № 686/5757/23)

Верховний
Суд

- **3. група спадкування за законом та заповітом.** Позитивні юридичні факти, тобто ті, які повинні існувати на час відкриття спадщини, можуть зумовлювати, за передбачених в ЦК умов, виникнення права на спадкування за законом та підтверджують наявність: родинних відносин (певний ступінь споріднення зі спадкодавцем); квазіродинних відносин (усиновлення спадкоємця чи спадкодавця); сімейних відносин (шлюб зі спадкодавцем; проживання зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини); відносин із утримання (перебування на утриманні спадкодавця спадкоємцем не менш як 5 років до часу відкриття спадщини) – постанова ВС від 14.12.23 у справі №199/1204/21). Відсутність заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмова від її прийняття спадкоємцями за заповітом, неохоплення заповітом усієї спадщини (частина друга статті 1223 ЦК).
- Увага на четверту чергу. Четверта черга (обчислення строку проживання однією сім'єю): П'ятирічний строк передбачений статтею 1264 ЦК України повинен виконатися на момент відкриття спадщини, і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю до набрання чинності ЦК України (тобто до 01 січня 2004 року). Слід розмежовувати сферу дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України, оскільки зазначені норми регулюють різні правовідносини (сімейні та спадкові) – постанова ОП КЦС ВС від 18.09.23 у справі № 582/18/21.
- *Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання.*

Верховний
Суд

Законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, **нікчемним**, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій (постанова ОП КЦС ВС від 29.01.2024 у справі № 369/7921/21).

Непідписаний заповідачем заповіт – **нікчемний** (постанови ВС від 12.03.2020 у справі № 716/1051/17, від 01.11.2023 у справі № 730/624/20, від 03.07.2024 у справі № 465/2710/20).

Правила статті 225 ЦК України поширюються на випадки, коли фізична особа хоча і є дієздатною, однак у момент вчинення правочину вона перебувала в такому стані, коли не могла усвідомлювати значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервове потрясіння тощо).

Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 у справі № 496/4851/14-ц Хоча висновок експертизи в такій справі є лише одним із доказів у справі і йому слід давати належну оцінку в сукупності з іншими доказами, будь-які зовнішні обставини (показання свідків про поведінку особи тощо) мають лише побічне значення для встановлення того, чи була здатною особа в конкретний момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними. Висновок експертизи має бути категоричним та не може ґрунтуватись на припущеннях

Верховний
Суд

- 2.1. Статтею 1226 ЦК України визначено, що частка у праві спільної сумісної власності спадкується на загальних підставах, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.
- Заява одного із подружжя, хто є живим, про те, що він не претендує на одержання свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя оскільки майно є особистою приватною власністю спадкодавця, підтверджує правовий статус майна померлого, як його особистого майна.
- Неподання такої заяви можна розцінити як визнання іншим з подружжя належності майна особисто спадкодавцю, так як набуття майна у період шлюбу не виключає можливість віднесення такого майна до роздільного майна подружжя.

—
Верховний
Суд

- 2. У спорах що виникають з земельних відносин.

- 1. Група, неврахування зв'язку будівлі та землі. Верховний Суд не погоджується із рішенням судів і передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на те, що судами попередніх інстанцій належним чином не з'ясована обставина щодо того, чи перебувала спірна земельна ділянка у фактичному користуванні ОСОБА_5, з урахуванням тієї обставини, що будинок, розташований на вказаній земельній ділянці, був побудований подружжям ОСОБА_3 та ОСОБА_5 в період шлюбу та зареєстрований за ОСОБА_3, а земельна ділянка згідно з державним актом на право приватної власності належить ОСОБА_3.

- Судом також не з'ясовано обставин, яким чином ОСОБА_1 на даний час зможе обслуговувати належну йому на праві власності 1/6 частину будинку, не маючи права користування земельною ділянкою. постанови Верховного Суду від 06 листопада 2024 року у справі № 759/721/20 (провадження № 61-4241св24)

- 2. Група. Лісовий та водний фонд. Участь прокурора. Представництво прокурором ДП.

- Верховний Суд не погодився із рішенням суду першої інстанції та постановою апеляційного суду в частині позовних вимог першого заступника керівника Києво-Святошинської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі ДП «Київське лісове господарство» та прийняв в цій частині нову постанову про залишення позову без розгляду.

- Верховний Суд не погодився із рішенням суду першої інстанції та постановою апеляційного суду і передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на те, що суди попередніх інстанцій не дослідили всі матеріали справи, не встановили, чи перебуває спірна земельна ділянка, яка передана у приватну власність на підставі оспорюваного рішення, у межах прибережної захисної смуги Кременчуцького водосховища. (постанови Верховного Суду від 20 березня 2024 року у справі № 707/1429/21 (провадження № 61-12293св23))

Верховний
Суд

! У постанові ВП ВС від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16 (провадження № 14-2цс21) зазначено, що під час розгляду справи за позовною вимогою про застосування належного способу захисту (зокрема у спорі за віндикаційним позовом) відмова в позові з тих мотивів, що державний акт, рішення про державну реєстрацію, відомості чи запис про державну реєстрацію права на майно не визнані недійсними, або що вони не оскаржені, відповідні позовні вимоги не пред'явлені, не допускається.

Відсутність спрямованого на відчуження земельної ділянки рішення уповноваженого органу державної влади означає, що держава як власник волю на відчуження цієї ділянки не виявляла. Власник з дотриманням вимог статей 387 і 388 ЦК України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача. Для такого витребування оспорювання наступних рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, **не є ефективним способом захисту права власника.**

Верховний
Суд

Витребування чи повернення земельної ділянки водного фонду?

Позиція Великої Палати ВС:

- заволодіння громадянами та юридичними особами землями водного фонду всупереч вимогам ЗК України (перехід до них права володіння цими землями) є неможливим. Розташування земель водного фонду вказує на неможливість виникнення приватного власника, а отже, і нового володільця, крім випадків, передбачених у ст. 59 цього Кодексу;
- зайняття земельної ділянки водного фонду з порушенням ст. 59 ЗК України має розглядатися як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави чи відповідної територіальної громади. У такому разі позовна вимога зобов'язати повернути земельну ділянку має розглядатися як негаторний позов, який може бути заявлений упродовж всього часу тривання порушення прав законного володільця відповідної земельної ділянки водного фонду.

Верховний
Суд

Щодо земельної ділянки природно-заповідного фонду / ефективний спосіб захисту

Зайняття фізичними та юридичними особами земельних ділянок природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, не пов'язане із позбавленням власника цих ділянок володіння ними.

Це стосується і тих випадків, коли право приватної власності на земельні ділянки природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення було зареєстровано на підставі неправомірних рішень про передачу таких земель у власність фізичних чи юридичних осіб. Такі рішення не створюють ті юридичні наслідки, на які вони спрямовані.

За таких умов ефективним способом судового захисту щодо повернення земельної ділянки природно-заповідного фонду власнику **є негаторний, а не віндикаційний позов**. Вимогу про усунення перешкод державі чи відповідній територіальній громаді у користуванні чи розпорядженні такими земельними ділянками можна заявити впродовж усього часу, поки триває відповідне порушення Постанова ВП ВС від 20 червня 2023 року у справі № 554/10517/16-ц (провадження 14-76цс22)

Щодо ефективного способу захисту земельних ділянок, на яких розташовані пам'ятки археології.

Верховний Суд

Оскарження рішення (наказу) уповноваженого органу про передачу з державної власності у комунальну власність земельних ділянок, на яких розташовані пам'ятки археології, за іншим цільовим призначенням (землі сільськогосподарського призначення для ведення фермерського господарства) є ефективним способом захисту порушеного права та інтересів держави, якщо подальше відчуження земельної ділянки не відбулося, оскільки усуває стан юридичної невизначеності щодо цільового призначення земельної ділянки та особи її власника.

Скасування рішення уповноваженого органу, яке продовжує діяти як підстава виникнення та існування права комунальної власності і внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, саме лише приведе до усунення порушення прав держави на особливо цінні об'єкти археологічної спадщини. Велика Палата Верховного Суду застосувала раніше сформульовані нею у справах № 923/466/17 та № 469/1044/17 правові висновки щодо відповідності задоволення вимоги про визнання незаконним і скасування рішення органу державної влади критеріям ефективності та належності способу захисту порушеного права, оскільки застосування цього способу приведе до дієвого відновлення порушеного права держави на земельну ділянку, на якій розташовані пам'ятки археології. (Постанова ВП ВС від 12 березня 2024 року у справі № 927/1206/21(провадження 12-31гс23))

Верховний
Суд

Щодо моменту набрання чинності договору оренди земельної ділянки

ВП ВС відступила від правового висновку ВСУ щодо моменту набрання чинності договором оренди земельної ділянки, визначивши, що договір оренди земельної ділянки, укладений після 1 січня 2013 року, не потребує державної реєстрації, а є укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх його істотних умов та його підписання у встановленій простій письмовій формі, якщо інше не узгоджено між сторонами.

У разі укладення власником земельної ділянки договору оренди земельної ділянки з третьою особою в період чинності попереднього договору оренди первісний орендар, який зареєстрував своє право оренди на земельну ділянку у встановленому законом порядку, має право на підставі статті 27 Закону України «Про оренду землі» витребувати у володіння таку земельну ділянку в третьої особи.

Поділ земельної ділянки після укладення договору оренди такої земельної ділянки не припиняє права оренди на неї орендаря, якщо вся передана в оренду земельна ділянка була поділена й увійшла у дві сформовані земельні ділянки. Постанова ВП ВС від 18 квітня 2023 року у справі № 357/8277/19 (провадження14-65цс22)

Не врахування Постанови ВП ВС від 12 квітня 2023 року у справі № 511/2303/19
(провадження № 14-56цс22)

ВП ВС відступила від правового висновку ВСУ, висловленого у постанові від 07 вересня 2016 року у справі № 6-47цс16, щодо визнання права спільної сумісної власності подружжя на об'єкт незакінченого будівництва, визначивши, що до прийняття новоствореного нерухомого майна до експлуатації та його державної реєстрації право власності на це новостворене нерухоме майно як об'єкт цивільного обороту не виникає, у такому випадку особа є власником лише матеріалів, обладнання, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

У разі неможливості поділу об'єкта незакінченого будівництва суд може визнати право за сторонами спору на будівельні матеріали й конструктивні елементи такого будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити компенсацію. Визнаючи при цьому право власності на матеріали чи обладнання, суд у своєму рішенні має зазначити (назвати) ці матеріали чи обладнання.

НЕ врахування Постанови ВП ВС від 22 вересня 2022 року у справі №
125/2157/19 (провадження № 14-40цс21)

- Якщо сторона договору про *відчуження майна, що є спільною власністю, або інша особа (зацікавлена особа) хоче отримати еквівалент вартості своєї частки у спільному майні, яке було відчужено без її згоди, вона має право подати позов про стягнення компенсації в розмірі частки відчуженого спільного майна, що є ефективним способом захисту без визнання правочину недійсним та застосування реституції. У цьому випадку *важливим є встановлення на час вирішення спору ринкової вартості спільного майна, яке було відчужено, а в разі неможливості визначення такої вартості саме цього майна – ринкової вартості майна, подібного за якостями (технічними характеристиками) до відчуженого.**

НЕ врахування Постанови ВП ВС від 08 лютого 2022 року у справі №
209/3085/20 (провадження № 14-182цс21)

ВП ВС відступила від правових висновків ВСУ, викладених у постанові від 13 січня 2016 року у справі № 6-2925цс15 та КЦС ВС, викладених у постанові від 29 серпня 2019 року у справі № 371/1369/15-ц, щодо застосування частин четвертої і п'ятої статті 71 СК України, частини другої статті 364 ЦК України, визначивши, що у спорі, в якому позивач (один із подружжя) просить суд припинити його/її (а не відповідача) право власності на частку у праві спільної сумісної власності подружжя на майно та виплатити грошову компенсацію вартості цієї частки, немає необхідності в отриманні згоди відповідача на таке припинення права позивача, а також у внесенні відповідачем суми компенсації на депозитний рахунок суду. *У спорі, де про припинення своєї частки у праві спільної сумісної власності на неподільну річ та отримання відповідної компенсації на свою користь просить позивач, відповідач не втрачає права власності на неподільну річ, а стає її одноосібним власником.* Факт відсутності в нього коштів для одномоментної виплати компенсації позивачеві не є ознакою надмірності тягара з такої виплати.

Постанова ВС КЦС від 17 січня 2024 року у справі № 759/14906/18
(провадження № 61-466св23)

Залишення неподільної речі у спільній власності не позбавить того із подружжя, хто фактично користується річчю, можливості це робити надалі. Але інший із подружжя, який формально залишається співвласником, усупереч частинам першій і сьомій статті 41 Конституції України за відсутності окремої домовленості фактично позбавляється можливості такого користування, впливу на долю речі, а також грошової компенсації.

Якщо за позовом одного із подружжя суд визначить кожному з подружжя ідеальні частки у неподільному майні, таке судове рішення не буде ефективним для захисту відповідних прав та інтересів.

Не врахування Постанови ОП КЦС від 12 червня 2023 року у справі №
712/8602/19 (провадження № 61-14809сво21)

У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той із подружжя, який не укладав кредитний договір, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини суми, що вносилась на виконання кредитного зобов'язання.

Сплата подружжям частини коштів за кредитним договором, укладеним одним із них для придбання квартири, не змінює правового статусу квартири оскільки кредитний договір укладений не в період перебування сторін у шлюбі й зобов'язання з повернення кредиту за зазначеним договором виникло у позичальника.

Той з подружжя, який не був стороною кредитного договору, після розірвання має право на компенсацію половини сум, що вносилися на виконання кредитного зобов'язання, та не має права на компенсацію частки вартості нерухомого майна або на певну частку нерухомості

Верховний
Суд

Дякую за увагу!

Петров Є.В., суддя КЦС ВС, д.ю.н., професор

- Верховний Суд, вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043,
- <http://supreme.court.gov.ua>,
- petrov.e@supreme.court.gov.ua
- www.facebook.com/petroff_xp